

An Investigation into the Age of the Messenger of God (SAWA) at the Time of the Reconstruction of the Kaaba by the Quraysh

Hossein Mostafavizadeh (Corresponding Author)¹,
Seyyed Ayatollah Ahmadi Shaykh Shabani²

1. PhD Candidate in the Sīrah of the Holy Prophet (SAWA), Al-Mustafa International University, Qom, Iran.
mos.hossin@gmail.com
2. Department of Islamic Teachings Education, Farhangian University, Tehran, Iran. sa.ahmady@cfu.ac.ir

Abstract

The Kaaba, recognized as the *qibla* (direction of prayer) and the most sacred site for Muslims worldwide, extends beyond the boundaries of Islam, being deeply rooted in the history of the Abrahamic faiths. According to Islamic beliefs, this sacred house was first built by Prophet Abraham (AS) and his son, Prophet Ishmael (AS), upon foundations originally laid by Prophet Adam (AS). Throughout history, this structure has been damaged, repaired, and reconstructed due to various factors. One of the most significant events related to the reconstruction of the Kaaba occurred in the pre-Islamic period, during the lifetime of the Messenger of God (SAWA), and was undertaken by the Quraysh tribe. This event has consistently attracted the attention of Islamic scholars and historians due to the pivotal role played by Prophet Muhammad (SAWA) in it. In most historical and narrative sources, the Prophet's age at the time of this reconstruction is reported to be approximately thirty-five years. However, this claim is open to doubt based on various details and evidence found across different sources. The primary objective of this

Cite this article: Mostafavizadeh, Hossein, Ahmadi Shaykh Shabani, Seyyed Ayatollah M.M. (2025). An Investigation into the Age of the Messenger of God (SAWA) at the Time of the Reconstruction of the Kaaba by the Quraysh. *History of Islam*, 27(1), p. 39-66. <https://doi.org/10.22081/hiq.2022.61235.2185>

Received: 2022/03/20

Revised: 2022/06/22

Accepted: 2022/08/23

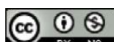
Available online: 2026/06/20

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

<https://hiq@bou.ac.ir>

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

research is to examine the validity of this claim and to conduct a more precise revision of the age of Prophet Muhammad (SAWA) during the reconstruction of the Kaaba. The main problem addressed by this research is to clarify the exact date of this event and compare it with the widely accepted and well-known age of the Messenger of God (SAWA) at that time. Given the importance of this issue in Islamic history and its impact on understanding other historical events concerning the life of the Holy Prophet (SAWA), a thorough and documented analysis of the narratives and historical texts is essential. To achieve the main objective of the research—namely, determining the precise time of the Kaaba’s reconstruction and the Prophet’s age at that significant historical event—a descriptive-analytical methodology has been employed. This method includes a phase of collecting authentic historical and narrative data and reports, followed by a meticulous analysis of these reports to extract reliable conclusions. In the data collection phase, a variety of sources have been utilized, including authoritative works on Islamic history, Sīrah literature of the Messenger of God (SAWA), and collections of traditions (ḥadīth). These sources were primarily selected from early works of Muslim historians, such as Ibn Ishāq, Ṭabarī, and other prominent historians, along with ḥadīth collections and Sīrah reports. The selection of these sources was carried out carefully to ensure their chain of transmission (*isnad*) and content reliability. After gathering the sources, the credibility of the chains of transmission for the narratives is assessed to minimize the possibility of distortion, error, or exaggeration. Subsequently, various reports are compared and cross-referenced to reveal inconsistencies and differences present in the narratives. For instance, while some sources may mention the Prophet’s age at the Kaaba’s reconstruction as thirty-five, other sources might record a different age or place the event in a different, less famous year. Such discrepancies are carefully examined and explained through logical and historical analysis. The comparative method allows this research to achieve a coherent and comprehensive picture rather than simply accepting individual narratives in isolation, thereby avoiding superficial interpretations and ensuring that the final inference is based on reliable data and scientific reasoning. The results of this investigation indicate that the well-known and widely accepted belief that the Messenger of God (SAWA) was thirty-five years old during the Kaaba’s reconstruction is most likely based on inaccurate interpretations or undocumented readings of historical texts. The findings suggest that this event occurred at a younger age, specifically during the Prophet Muhammad’s adolescence or early youth. This discovery, in addition to correcting the historiography concerning the Prophet’s life, may contribute to a better understanding of the Prophet’s position and the social and political conditions of Mecca prior to his Prophetic mission

(*bi'tha*). In conclusion, this research emphasizes that a precise and documented re-examination of historical narratives to determine the exact dating of events can be key to resolving some ambiguities in the lives of major historical figures, particularly the Prophet (SAWA). It can offer new perspectives for understanding the life, history, and *Sīrah* of the Prophet (SAWA) as well as the historical circumstances of that period.

Authors' Contribution: The first author was responsible for data collection, document analysis, and writing the substantive sections of the article. The second author actively participated in the process of source review, critical textual analysis, and final revisions.

Keywords: Messenger of God (SAWA), Reconstruction of the Kaaba, Quraysh Tribe, Mecca, Critique of Historical Documents.

إعادة بناء الكعبة وتحديد عمر رسول الله ﷺ، عند وقوعها دراسة تحليلية

حسين مصطفى زاده^١، سيد آيت الله احمدى شيخ شباني^٢

١. طالب الدكتوراه في السيرة النبوية، جامعة المصطفى العالمية، قم، إيران (الكاتب المسؤول) moh.hossin@gmail.com

٢. قسم تعليم المعارف الإسلامية، جامعة فرهنكيان، طهران، إيران sa.ahmady@cfu.ac.ir

الملخص

تعدّ الكعبة المشرفة قبلة المسلمين وأقدس بقعتهم في كلّ أنحاء العالم، غير أنّها لا تقتصر على الإطار الإسلامي فحسب، وإنما تمتدّ جذورها إلى أعماق تاريخ الأديان الإبراهيمية. ووفقاً للمعتقد الإسلامي، شيّد هذا البيت المقدس لأوّل مرّة من قبل النبي إبراهيم (عليه السلام)، وابنه النبي إسماعيل (عليه السلام)، على الأسس التي كان قد بناها النبي آدم (عليه السلام) في الأزمنة الغابرة. فعلى مدار التاريخ، تعرّضت الكعبة المشرفة للهدم والترميم وإعادة البناء على أثر عوامل متعددة. ومن أبرز الوقائع ذات الصلة بإعادة بناء الكعبة، ما يعود إلى ما قبل ظهور الإسلام، وفي أثناء حياة رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، حين قامت قريش بإعادة بنائها. وقد احتلّت هذه الحادثة حيزاً كبيراً من اهتمام الباحثين والمؤرخين المسلمين؛ لما اضطلع به النبي محمد (صلى الله عليه وآله وسلم)، من دور بارز فيها. وتذهب غالبية المصادر التاريخية والروائية إلى أنّ عمر الرسول (صلى الله عليه وآله وسلم)، عند إعادة بناء الكعبة، كان ما يقارب ٣٥ سنة، غير أنّ هذه الدعوى قد أثارت تساؤلات عدّة لدينا، استناداً إلى الدقائق التاريخية والوثائق المتعدّدة.

استناداً إلى هذه المقالة: مصطفى زاده، حسين، احمدى شيخ شباني، سيد آيت الله (١٤٠٤). إعادة بناء الكعبة وتحديد عمر رسول الله ﷺ، عند وقوعها دراسة تحليلية. تاريخ الإسلام، ٢٧(١)، ص ٦٦-٣٩.

<https://doi.org/10.22081/hiq.2022.61235.2185>

<https://hiq@bou.ac.ir>

الناشر: جامعة باقر العلوم

نوع المقالة: بحثية

من هذا المنطلق، فتهدف الدراسة الراهنة إلى التحقق من مدى صحة هذه الدعوى وإعادة فحص عمر النبي (صلى الله عليه وآله وسلم)، عند وقوع هذه الحادثة. وتتمثل إشكالية البحث الرئيسة في تحديد التاريخ الدقيق لهذه الحادثة ومقارنته بالعمر المشهور والمتداول لرسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، آنذاك. ونظراً لأهمية هذا الموضوع في مسار التاريخ الإسلامي وأثره في فهم الوقائع التاريخية الأخرى حول حياة النبي الأكرم (صلى الله عليه وآله وسلم)، فإن التحليل الدقيق والموثق للروايات والمصادر التاريخية يُعدّ أمراً ضرورياً. ومن أجل تحقيق الهدف الرئيس للدراسة هذه، فتمّ الاعتماد على المنهج الوصفي. التحليلي. فيشتمل هذا المنهج على جمع المعطيات والتقارير التاريخية والروائية المعتمدة، ثم تحليلها تحليلاً دقيقاً، بهدف استخراج نتائج، يمكن الاعتماد عليها.

وفي مرحلة جمع البيانات التاريخية، تمّ اللجوء إلى مجموعة متنوعة من المصادر والمراجع، شملت الكتب التاريخية المعتمدة في الدراسات الإسلامية، وكتب السيرة النبوية، والمجاميع الحديثية، والتي تمّ استقائها بوجه عام من مؤلفات المؤرخين المسلمين المتقدمين، وفي مقدمتهم ابن إسحاق والطبري وغيرهما من كبار المؤرخين، إلى جانب المصادر الحديثية والتقارير السيرية. ثم جرى اختيار هذه المصادر بعناية فائقة؛ لضمان سلامتها وصحتها من الناحية السندية والمفاهيمية.

وأما بعد جمع المصادر، فخضعت أسانيد الروايات للتقويم والنقد، بهدف تقليل احتمالات التحريف والتشويه أو الخطأ والهفوة أو المبالغة فيها. ففي المرحلة القادمة، جرت مقارنة التقارير المختلفة ومقابلتها؛ بغية الكشف عن أوجه التباين والاختلاف بينها؛ إذ ذكرت بعض المصادر أنّ عمر النبي (صلى الله عليه وآله وسلم)، عند إعادة بناء الكعبة كان ٣٥ سنة؛ في حين أوردت مصادر أخرى عمراً مختلفاً للرسول أو أرخت الحادثة في سنة مغايرة للسنة المشهورة. وقد خضعت هذه الاختلافات للدراسة والتحليل التاريخي والمنطقي.

لقد أتاح المنهج المقارن للبحث، أن لا يكتفي بقبول مجرد الروايات بشكل منفردة، بل يساعده على الوصول إلى صورة شاملة من الموضوع المدروس، ويجتبه الاستنتاجات السطحية، للحصول على نتيجة نهائية، على أساس المعطيات الموثوق بها والاستدلالات العلمية.

وتشير نتائج الدراسة إلى أنّ الرأي العام القائل بأنّ رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، كان في الخامسة والثلاثين من عمره عند إعادة بناء الكعبة، يبدو في الغالب مستنداً إلى فهم غير دقيق أو إلى تفسيرات غير موثقة لبعض النصوص التاريخية. وتبيّن أيضاً أنّ هذه الحادثة وقعت، على الأرجح،

في مرحلة عمرية أبكر، أي في فترة البلوغ أو مقتبل الشباب للنبي (صلى الله عليه وآله وسلم). ومن شأن هذا الاستنتاج، أن يعطينا صورة واضحة لمكانة الرسول وحالة مكة السياسية والاجتماعية قبل البعثة، مع تصحيح بعض المعطيات التاريخية المتعلقة بالسيرة النبوية. وأخيراً، تؤكد الدراسة أن إعادة فحص الروايات التاريخية واستقصاءها، بهدف تحديد الأزمنة الحقيقية للأحداث، يمكن أن تمثل مفتاحاً لحل بعض الغموض حيال حياة الشخصيات التاريخية الكبرى، ولا سيما النبي محمد (صلى الله عليه وآله وسلم)، كما تفتح آفاقاً جديدة لفهم سيرة رسولنا وتاريخ حياته والظروف التاريخية المحيطة بها.

الكلمات المفتاحية: رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم)، إعادة بناء الكعبة، قريش، مكة، نقد الأسانيد التاريخية

پژوهشی در سن رسول الله ﷺ هنگام بازسازی کعبه توسط قریش

حسین مصطفوی زاده^۱، سید آیت الله احمدی شیخ شبانی^۲

۱. دانشجوی دکتری سیره پیامبر اعظم (ص)، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران (نویسنده مسئول) mos.hossin@gmail.com
 ۲. گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران sa.ahmady@cfu.ac.ir

چکیده

کعبه در گذر تاریخ، بارها تخریب، ترمیم و بازسازی شده است. بازسازی کعبه توسط قریش یکی از رویدادهای مهم پیش از ظهور اسلام است و رسول خدا ﷺ نیز در آن نقشی اساسی داشته است. مشهور است که هنگام بازسازی کعبه، ۳۵ سال از عمر شریف رسول خدا ﷺ می‌گذشت. این پژوهش به دنبال اعتبارسنجی مشهورترین اقوال مطرح درباره سن رسول خدا ﷺ هنگام بازسازی کعبه بر اساس نقد بیرونی و درونی گزارش‌های مرتبط با بازسازی کعبه است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد گزارش‌های مشهور در این باره با واقعیت تاریخی سازگاری ندارد و می‌توان گفت این رویداد در دوره جوانی و آغاز سنین بلوغ رسول خدا ﷺ رخ داده است. این تحقیق به روش وصفی - تحلیلی و با گردآوری اطلاعات از کتب و اسناد تاریخی و مقایسه گزارش‌ها با یکدیگر به انجام رسیده است.

کلیدواژه‌ها: رسول خدا ﷺ، بازسازی کعبه، قبیله قریش، مکه، نقد اسناد تاریخی.

استناد به این مقاله: مصطفوی زاده، حسین، احمدی شیخ شبانی، سید آیت الله (۱۴۰۴). پژوهشی در سن رسول الله ﷺ هنگام بازسازی کعبه توسط قریش، ۲۷ (۱)، ص ۶۶-۳۹.

<https://doi.org/10.22081/hiq.2022.61235.2185>

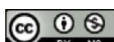
<https://hiq@bou.ac.ir>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۱۲/۲۹؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۹/۰۴/۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۹/۰۶/۰۵؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۳/۳۰

ناشر: دانشگاه باقر العلوم ﷺ

نوع مقاله: پژوهشی

© ۱۴۰۴ / نویسندگان دارند حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند

مقدمه

کعبه در جایگاه نماد مقدس ادیان ابراهیمی و محل عبادت انبیا و اولیای الهی به ویژه حضرت ابراهیم علیه السلام و حضرت اسماعیل علیه السلام در عصر جاهلیت و دوره اسلامی، همیشه مورد توجه مردم جزیره العرب به ویژه اهل حرم بوده است. مردم مکه نیز اهمیت و حرمت ویژه‌ای برای آن قائل بودند و بر حفظ و مرمت آن اهتمام فراوانی داشتند. کعبه از زمان حضرت اسماعیل علیه السلام همیشه برپا و مورد احترام و محل عبادت مردم بود؛ اما متأسفانه با رواج بت پرستی، مشرکان با قرار دادن بت در کعبه و اطرافش آن را به شرک آلوده کردند. از ظاهر برخی آیات و محتوای روایات متعدد به دست می‌آید که پیشینه بنای کعبه به زمان حضرت آدم علیه السلام برمی‌گردد.^۱ خانه‌ای با چنین قدمتی، دوران‌های مختلف و حوادث طبیعی و غیرطبیعی فراوانی مانند طوفان، سیل، آتش‌سوزی، جنگ و ... را به خود دیده است. همچنین از آنجا که کعبه به سبب موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی خاص مکه، همواره در معرض عوامل فرساینده زمینی و جوی قرار داشت، گاه با آسیب و تخریب مواجه می‌شد. در پی بروز چنین حوادثی، مردم مکه هر بار برای بازسازی و استحکام بخشی به آن همت می‌گماشتند و می‌کوشیدند بنای کعبه را استوارتر، زیباتر و مقاوم‌تر از گذشته مرمت کنند.

۱. «برخی از مفسرین از آیه ۱۲۷ بقره "وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ..." استفاده کرده‌اند که بنای اولیه خانه خدا به زمان حضرت آدم علیه السلام برمی‌گردد و در دوره‌های بعد و احتمالاً زمان طوفان حضرت نوح علیه السلام دچار آسیب شده است و حضرت ابراهیم علیه السلام آن را تجدید بنا نمود؛ زیرا در این آیه سخن از بالابردن پایه‌های خانه خدا به دست حضرت ابراهیم علیه السلام است: "وَإِذْ يَرْفَعُ ..."; این عبارت می‌رساند اساس خانه از قبل وجود داشته است و پایه‌های اولیه آن باقی مانده بود که حضرت ابراهیم و اسماعیل آن را بالا برده و تجدید نمودند. این دیدگاه با آیه ۳۷ سوره ابراهیم تأیید می‌شود. حضرت ابراهیم هنگامی که همسرش هاجر و فرزندش اسماعیل را به سرزمین مکه آورد، عرض کرد: «پروردگارا، من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم توست، ساکن ساختم ...». این آیه نشان می‌دهد در آن زمان آثاری از خانه وجود داشته است. چنان‌که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «خداوند تمام مردم را از زمان حضرت آدم علیه السلام تا ابد، با همین کعبه و سنگ‌های آن آزمایش می‌نماید». یک آیه دیگر هم می‌گوید "وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ" یعنی «ما محل خانه را برای ابراهیم مشخص کردیم» که باز نشان می‌دهد قبلاً چیزی بوده که خدا دوباره حد و مرزش را برای حضرت ابراهیم علیه السلام مشخص کرده است (امام، کعبه و بررسی تاریخ بنای آن در قرآن، ۱۳۸۶).

آخرین باری که پیش از اسلام این خانه مقدس آسیب دید، در سال‌های پیش از بعثت رسول خدا ﷺ بوده است. این نوشتار درصدد بررسی تاریخ دقیق این واقعه و بررسی تناسب زمانی حوادث مرتبط از جمله واکاوی صحت و سقم اقوال مطرح درباره سن رسول خدا ﷺ هنگام بازسازی کعبه است و برای اثبات ادعای خویش، پس از بررسی و برشمردن گزارش‌های مرتبط، به نقد و بررسی سندی و محتوایی آنها می‌پردازد و سپس ادله و شواهد قول منتخب را ارائه می‌دهد. اهمیت و ضرورت این مسئله در مقایسه با سال تولد امیرالمؤمنین (ع) روشن می‌گردد؛ زیرا بازسازی کعبه بنا بر قول مشهور پس از تولد امام علی (ع) بوده است؛ اما این پژوهش دیدگاهی برخلاف آن ارائه می‌دهد و فایده‌اش این است که بنا بر فرضیه پژوهش مبنی بر تعمیر کعبه پیش از تولد امام علی (ع)، ضعف و بطلان ادعای عادی بودن تولد امیرالمؤمنین (ع) در خانه خدا به دلیل کوتاه بودن دیوار یا نداشتن در و ... روشن می‌گردد؛ همچنین پاسخ این شبهه داده می‌شود که می‌گویند هنگام تولد امام علی (ع)، ده سال پیش از بعثت کعبه در و دیوار کاملی نداشته است، بلکه دیوار آن کوتاه بود و در نداشته است؛ از این رو ورود به آن برای همگان میسر بوده است؛ به همین دلیل فاطمه بنت اسد (۴ ق) هنگام درد زایمان در کنار کعبه، به صورت عادی و از سر اضطرار وارد آن شده است.

منابع اصلی این پژوهش را آثار تاریخی کهن تشکیل می‌دهند که به صورت مستقیم به تاریخ مکه و رویدادهای مربوط به کعبه پرداخته‌اند؛ از جمله مهم‌ترین این منابع می‌توان به اخبار مکه اثر ازرقی (م ۲۵۰ ق)، اخبار مکه تألیف محمد بن اسحاق بن عباس فاکهی مکی (م ۲۷۲ - ۲۷۹ ق)، العقد الثمین فی تاریخ البلد الامین نوشته محمد بن احمد فارسی (م ۸۳۲ ق) و التاريخ القویم لمکة المکرمة اثر کردی مکی (م ۱۴۰۰ ق) اشاره کرد.

همچنین برخی منابع اولیه و اصلی تاریخ اسلام و برخی منابع حدیثی به دلیل اشتغال بر برخی روایات مرتبط با این مسئله از منابع این پژوهش محسوب می‌شود. سعی شده است منابع متقدم پایه اصلی بررسی و تحلیل در این تحقیق باشد. این منابع داده‌های

اصلی برای تحلیل و تطبیق گزارش‌های مربوط به بازسازی کعبه را در اختیار پژوهش حاضر قرار می‌دهد و مبنای بررسی سندی و محتوایی در این تحقیق بوده‌اند.

پیشینه پژوهش

در زمینه موضوع این تحقیق، یعنی بررسی سن رسول خدا ﷺ هنگام بازسازی کعبه، پژوهش‌های مستقلى به صورت مستقیم انجام نشده است؛ با این حال، در برخی آثار تاریخی و پژوهشی معاصر به طور ضمنی یا در حاشیه مباحث تاریخی مربوط به مکه و سیره نبوی به این مسئله اشاره شده است؛ از جمله این آثار می‌توان به کتاب آثار اسلامی مکه و مدینه تألیف رسول جعفریان (در قید حیات) اشاره کرد که در آن به بازسازی‌های مکرر کعبه به ویژه بازسازی پیش از بعثت پیامبر اکرم ﷺ پرداخته شده است. همچنین رساله‌ای کوتاه با موضوع تاریخ کعبه و مسجد الحرام نوشته محمد معصوم دماندی (زنده تا ۱۰۵۳ ق) درباره تاریخ کعبه نگاشته شده است. نزدیکی تاریخ نگارش رساله به بازسازی کعبه به دست سلطان مراد چهارم عثمانی (حک: ۱۶۲۳ تا ۱۶۴۰) و ثبت گزارشی از این رخداد، از وجوه اهمیت آن است. افزون بر این در برخی مقالات و پژوهش‌های تاریخی درباره «تاریخ کعبه» یا «تحولات معماری مسجد الحرام» نیز به طور گذرا از این واقعه یاد شده است؛ هرچند در اغلب آنها مسئله اصلی این پژوهش - یعنی تعیین دقیق سن پیامبر ﷺ هنگام بازسازی کعبه - محور بررسی نبوده است.

درواقع نویسندگان این آثار معمولاً به نقل روایت مشهور مبنی بر وقوع این بازسازی در ۳۵ سالگی پیامبر بسنده کرده‌اند و به نقد یا مقایسه گزارش‌های دیگر نپرداخته‌اند. بنابراین می‌توان گفت خلأ پژوهشی در تحلیل تطبیقی و ارزیابی سندی روایت‌های مرتبط با این واقعه تاریخی وجود دارد و تحقیق حاضر درصدد پرکردن همین خلأ است.

۱. تاریخچه بنا و بازسازی کعبه تا صدر اسلام

خانه خدا از تأسیس اولیه توسط حضرت آدم عليه السلام تا به امروز چند مرتبه به دلیل ویرانی و آسیب دیدن یا توسعه و نوسازی، بازسازی شده است. به اعتقاد برخی کعبه را تا کنون یازده بار^۱ افراد و گروه‌های زیر تجدید بنا کرده‌اند: ملائکه،^۲ آدم، شیث، ابراهیم، عمالقہ، جرم، قصی، قریش، عبدالله بن زبیر (۷۳ ق)، حجاج (۹۵ ق)، سلطان مراد چهارم (حک: ۱۶۲۳ تا ۱۶۴۰).^۳ ما این گزارش‌ها را در دو مرحله پیش از قصی بن کلاب و پس از قصی بن کلاب پی خواهیم گرفت.

۱-۱. کعبه پیش از قصی بن کلاب

قرآن در آیه ۹۶ سوره «آل عمران» به قدمت خانه خدا و کعبه اشاره می‌کند: «نخستین خانه‌ای که برای مردم [و نیایش خداوند] قرار داده شد، همان است که در سرزمین مکه است که پربرکت و مایه هدایت جهانیان است».^۴ بنا بر روایات، نخستین بار حضرت آدم عليه السلام کعبه را بنا کرد.^۵ در برخی منابع تاریخی به آوردن مصالح کعبه از طور سینا و طور زیتون و کوه لبنان و کوه جودی و کوه حرا اشاره شده است؛^۶ و اما مشخص نیست آیا این روایت منقول از رسول خدا صلی الله علیه و آله است تا بتوان به آن اعتماد کرد یا خیر. مطابق روایتی از امام صادق عليه السلام، حضرت

۱. این غیر از آخرین مرمت در سال ۱۴۱۴ قمری است. درباره آخرین مرمت تعمیر خانه خدا، رک به: کردی و صابری، «آخرین توسعه و مرمت کعبه»، ۱۳۸۰، ص ۱۲۸-۱۴۴.

۲. بنا بر روایتی از امام صادق (۱۴۸ ق)، خانه خدا اولین بار به دستور پروردگار توسط ملائکه ساخته شد: (ابن حیون، ۱۴۰۹ ق، شرح الأخبار، ۱۴۰۹ ق، ج ۳، ص ۲۸۷؛ یاقوت حموی، معجم البلدان، ۱۹۹۵ م ج ۴، ص ۴۶۳).

۳. کردی مکی، التاريخ القويم لمكة وبيت الله الكريم، ۱۴۲۰ ق، ج ۱، ص ۴۲۴-۴۲۵.

۴. «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ».

۵. ابن بابویه، من لا يحضره الفقيه، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۲۳۵؛ یعقوبی، تاریخ یعقوبی، بی تا، ج ۱، ص ۴؛ ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۲.

۶. ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۹۹.

۷. ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۲.

آدم علیه السلام نخستین کسی بود که خانه خدا را با «شعر» - پرده ای موئین - پوشانید.^۱ این بنا در طوفان نوح علیه السلام ویران شد و تا دوران حضرت ابراهیم علیه السلام که به امر الهی آن را تجدید بنا نمود، پوشیده بود.^۲

قرن ها پس از طوفان نوح علیه السلام، حضرت ابراهیم علیه السلام از سوی خداوند متعال مأمور تجدید بنای خانه خدا شد و آن حضرت نیز به همراه فرزند خویش اسماعیل علیه السلام این کار را انجام داد. طبق آنچه در تفسیر قمی به نقل از امام صادق علیه السلام بیان شده است، حضرت ابراهیم به کمک حضرت اسماعیل کعبه را به ارتفاع نه ذراع بالا برد و برای آن دو درب در طرف غربی و شرقی قرار داد و حضرت هاجر پرده ای بر در خانه خدا قرار داد. در همین گزارش آمده است که حضرت اسماعیل از کوه ذی طوی برای ساخت این بنای مقدس سنگ تهیه می کرد.^۳ طبق روایت پیشین از شیخ صدوق (۳۸۱ ق)، حضرت ابراهیم این خانه را با پارچه ای از جنس خصف (برگ درخت خرما) پوشانید.^۴ بر اساس روایتی دیگر، کعبه ابتدا سقف نداشت و حضرت اسماعیل برای آن ستون هایی از چوب قرار داد؛ سپس آن را با برگ درخت خرما مسقف کرد و با گل صاف نمود.^۵ همچنین در زمان حضرت سلیمان علیه السلام، کعبه پوشش جدیدی از جنس قباطی^۶ بر خود دید.^۷

از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده است خانه خدا بعد از حضرت ابراهیم علیه السلام بر اثر مرور زمان، چند مرتبه تخریب شد و یک بار قبیله جرهم و بعد از آن قبیله عمالقه آن را تجدید بنا

۱. ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۲۳۵.

۲. ابن اثیر، الکامل، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۹۸ - ۲۰۲.

۳. قمی، تفسیر القمی، ۱۴۰۴ ق، ج ۱، ص ۶۲.

۴. ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ۱۴۱۳ ق، ج ۲، ص ۲۳۵.

۵. کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ ق، ج ۸، ص ۵۸.

۶. قباطی، جامه ای سفید است از ناحیه قبط یا مصر.

۷. کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ ق، ج ۸، ص ۸۲.

کردند.^۱ پس از آنکه قبیله خزاعه بر مکه مسلط شد، بعد از سیل فاره^۲ در اطراف کعبه دیواری از سنگ بنا کردند و این دیوار بود تا موقعی که قریش خانه خدا را دوباره بنا کردند.^۳

۲-۱. کعبه از زمان قصی بن کلاب

یکی از اقدامات قصی بن کلاب پس از تسلط بر شهر، تجدید بنای کعبه بود. یعقوبی (۲۹۲ ق) و ازرقی (۲۵۰ ق) در توصیف ساختمان کعبه در دوره قصی آورده‌اند: «کعبه را خراب نمود و سپس آن را از نو ساخت؛ به گونه‌ای که کسی تا آن روز نساخته بود و طول دیوارهای کعبه را که نه ذراع بود، هیجده ذراع و سقف خانه سقفی از چوب دوم - نوعی درخت نخل - و شاخه درخت نخل بر آن قرار داد».^۴ این ساختمان برپا بود تا اینکه بر اثر سیل خراب شد و قریش مجدد آن را بنیان نهاد. افزون بر این، قصی امور رفاده (مهمانداری از زائران کعبه)، حجاب (دربانی و کلیدداری)، سدان (خادمی و پرده‌داری)، لواء (پرچمداری) و سقایه را به دست گرفت.^۵ بعد گذشت سالیان از تجدید بنای کعبه توسط قصی بن کلاب، در جریان خوشبو کردن کعبه توسط زنی با عود، خانه خدا آتش گرفت و آسیب جدی به آن وارد شد؛ به گونه‌ای که بر اثر این آتش سوزی، دیوار کعبه سست شد و ترک برداشت و آنچه از پارچه بر آن آویزان بود، سوخت و سقف کعبه نیز از بین رفت. چند وقت به همین حال بود تا اینکه سیل ویرانگری در مکه آمد که بر اثر آن نزدیک بود کعبه به کلی تخریب شود؛ از این رو بزرگان قریش به فکر تعمیر خانه کعبه افتادند.^۶

۱. رازی، مفاتیح الغیب، ۱۴۲۰ ق، ج ۴، ص ۴۶.

۲. فاره نام زنی بود که به واسطه این سیل کشته شد و این سیل به نام او معروف شد (ازرقی، اخبار مکه و ما جاء فیها من الآثار، ۱۴۱۶ ق، ج ۲، ص ۱۶۶).

۳. ابن سید الناس، عیون الآثار فی فنون المغازی و الشمائل و السیر، بی تا، ج ۱، ص ۶۸.

۴. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، بی تا، ج ۱، ص ۲۴۰؛ ازرقی، اخبار مکه و ما جاء فیها من الآثار، ۱۴۱۶ ق، ج ۲، ص ۱۶.

۵. ابن هشام، السیرة النبویة، بی تا، ج ۱، ص ۲۵.

۶. ازرقی، اخبار مکه و ما جاء فیها من الآثار، ۱۴۱۶ ق، ج ۱، ص ۱۶.

گزارش‌های بالا از اهتمام ویژه پیامبران الهی و بزرگان قریش و مردم موحد - و حتی مشرکان - در گذر تاریخ برای نگهداری، توسعه و آبادانی خانه خدا حکایت دارد.

۲. بررسی تاریخ بازسازی کعبه توسط قریش

در مورد اینکه آخرین تجدید بنای کعبه را قریش پیش از بعثت در چه سالی انجام داده‌اند، روایات و گزارش‌های مختلفی وجود دارد؛ از برخی روایات، رخ دادن این مهم در دوران نوجوانی رسول خدا ﷺ استنباط می‌شود، برخی روایات به ۲۳ سالگی و برخی به ۲۵ سالگی آن حضرت تصریح کرده‌اند که اسناد و تحلیل آنها در ادامه خواهد آمد. اما در نظریه تجدید بنای کعبه در ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ در بین نویسندگان، اقبال و شهرت بیشتری داشته است. در ادامه این گزارش‌ها بررسی خواهد شد و سپس قول منتخب با ادله آن تبیین خواهد شد.

۲-۱. گزارش‌های مربوط به تجدید بنای کعبه در سی و پنج سالگی رسول الله ﷺ

مشهور بین محققان در سده‌های اخیر این است که این جریان در ۳۵ سالگی رسول اکرم ﷺ روی داده است. مستند این دیدگاه، سه گزارش است که نقد و بررسی خواهند شد.

گزارش اول: روایتی که ابن اسحاق (۱۵۱ ق) بنای کعبه را در ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ دانسته است.^۱ منابع دیگر نیز با تکیه بر سخن وی این گزارش را بیان کرده‌اند؛^۲ به گونه‌ای که این نقل قول به مثابه نظر مشهور در برخی کتاب‌ها آمده است و ریشه آن به روایت ابن اسحاق برمی‌گردد. بین این منابع، تنها در کتاب سیره ابن اسحاق سلسله سند گزارش ذکر شده است و سند گزارش در این کتاب چنین است: «حدثنا أحمد بن عبد الجبار: نا

۱. «حدثنا أحمد بن عبد الجبار: نا یونس بن بکیر عن ابن إسحاق قال: ... ثم إن قريشاً أجمعوا على بنيان الكعبة... و رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ ذاك ابن خمس وثلاثين سنة» (ابن اسحاق، سيرة ابن اسحاق، ۱۴۱۰ ق، ص ۱۰۴).

۲. طبری، تاریخ الأمم والملوك، ۱۳۸۷، ج ۲، ص ۲۸۷؛ بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۶۲؛ ابن جوزی، المنتظم فی تاریخ الأمم والملوك، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، ص ۳۲۴.

یونس بن بکیر عن ابن اسحاق^۱. در این سند نام احمد بن عبد الجبار آمده است که او شخصی دروغگو در کتب رجالی اهل سنت معرفی شده است.^۲ با توجه به این اشکال و همچنین فراوانی گزارش های مخالف، به این گزارش - منتسب به ابن اسحاق - نمی توان اعتماد کرد.

گزارش دوم: روایتی که در برخی کتاب های حدیثی و تاریخی نقل شده است که در آن عباس (عموی پیامبر اکرم) زمان تولد حضرت فاطمه عليها السلام را پنج سال قبل از بعثت و هم زمان با تجدید بنای کعبه بیان کرده است.^۳ این گزارش را شخصی به نام ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبره (۱۶۲ ق) از دو طریق نقل کرده است که هر دو طریق به لحاظ سندی مخدوش است.

سند طریق اول: «ذكر محمد بن عمر، ان أبا بكر بن عبد الله بن ابی سبره حدثه عن يحيى بن شبيل، عن ابی جعفر»؛ ابوبکر بن عبدالله بن ابی سبره در منابع اهل سنت شخصی ضعیف، کذاب و کسی معرفی شده است که که روایات را ضایع می کند و به گزارش های او توجه نمی شود.^۴ ابوبکر روایت خود را از شخصی به نام یحیی بن شبیل نقل کرده است؛ این شخص در منابع اهل سنت، شخص مجهول شناخته می شود و درباره وی مطلبی بیان نشده است.^۵ افزون بر اینکه منظور از ابوجعفر در سند این گزارش نیز مشخص نیست. با توجه به آنچه بیان شد، این گزارش با سند پیش گفته پذیرفتنی نیست.

سند طریق دوم: «ابوبکر بن عبد الله بن ابی سبره، عن إسحاق بن عبد الله بن أبي فروة، عن أبي جعفر بن محمد بن علي»؛ در سند این گزارش افزون بر ایرادی که درباره «ابن ابی سبره» بیان شد، اسحاق بن عبدالله بن ابی فروه (۱۴۴ ق) نیز قرار دارد که او شخصی معرفی شده است که

۱. ابن اسحاق، سيرة ابن اسحاق، ۱۴۱۰ ق، ص ۱۰۴.

۲. ذهبی، سير اعلام النبلاء، ۱۴۲۲ ق، ج ۱۳، ص ۵۶؛ ابن حجر عسقلانی، تهذيب التهذيب، بی تا، ج ۱، ص ۵۱.

۳. ابن سعد، الطبقات الكبرى، ۱۴۱۰ ق، ج ۸، ص ۲۲؛ طبری، تاريخ الأمم والملوك، ۱۳۸۷، ج ۱۱، ص ۵۹۷.

۴. ابن سعد، الطبقات الكبرى، ۱۴۱۰ ق، ج ۵، ص ۴۷۶؛ شاکر، رجال تفسير الطبری، ۱۳۷۸ ق، ص ۷۷؛ ذهبی، سير اعلام النبلاء، ۱۴۲۲ ق، ج ۷، ص ۳۳۰ - ۳۳۲.

۵. شاکر، رجال تفسير الطبری، ۱۳۷۸ ق، ص ۵۸۵.

اسناد ضعیف حدیث را دست‌کاری می‌کرد و احادیث وی متروک و به غایت ضعیف است.^۱ افزون بر این ایرادها، روایات متعدد تاریخی درباره تولد حضرت فاطمه علیها السلام بعد از رسالت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در منابع ذکر شده است^۲ که محتوای آنها این گزارش را رد می‌کنند. با توجه به بررسی این گزارش، ادعای کسانی که با استناد به این روایت، تجدید بنای کعبه را پنج سال قبل از بعثت ذکر کرده‌اند، پذیرفته نمی‌شود؛ برای مثال آنچه ابن سعد در الطبقات الکبری^۳ و دیگران به نقل از واقدی به استناد این گزارش بیان کرده‌اند، پذیرفتنی نیست؛ چراکه مستند واقدی با توجه به سلسله سندی که طبری^۴ برای گزارش وی بیان کرده است، مردود است.

گزارش سوم: از ابن شهر آشوب (۵۸۸ ق) که ضمن نقل روایتی از شیخ کلینی (۳۲۹ ق) آورده است تجدید بنای کعبه در ۳۵ سالگی رسول خدا صلی الله علیه و آله بوده است.^۵ این گزارش در کتاب کافی یافت نشد و این‌گونه به نظر می‌رسد که ابن شهر آشوب این گزارش را به اشتباه به کلینی نسبت داده است. افزون بر اینکه روایتی در کافی موجود است که تجدید بنای کعبه را سی سال قبل از بعثت رسول خدا صلی الله علیه و آله بیان کرده است.^۶ در نتیجه گزارش ابن شهر آشوب نیز نمی‌تواند مستندی برای تأیید نظریه تجدید بنای کعبه در ۳۵ سالگی رسول خدا صلی الله علیه و آله باشد.

۱. (مجلسی، زندگانی حضرت زهرا علیها السلام (ترجمه جلد ۴۳ بحار الانوار)، ۱۳۷۹، ص ۸۶) در اینجا از اسحاق بن عبدالله بن ابی فروه مدنی که احمد بن حنبل در مورد او گوید: نقل کردن روایت از او حرام است [ابن حماد العقيلي المكي، الضعفاء الكبير، ۱۴۰۴ ق، ج ۱، ص ۱۰۲، شماره ۱۱۹؛ ابن قایم‌الذهب، المغنی فی الضعفاء، ج ۱، ص ۷۱، شماره ۵۶۶] و ابن حبان نیز در مورد او گوید: اسناد ضعیف احادیث را دست‌کاری می‌کرد تا آنها را مقبول مردمان سازد [ابن حبان، المجروحین، ۱۳۹۶ ق، ج ۱، ص ۱۳۱].

۲. علامه مجلسی در این بخش روایات متعددی درباره زمان تولد حضرت فاطمه علیها السلام بعد از بعثت، از دیگر منابع آورده است؛ اما با توجه به اینکه نقد و بررسی این روایات خارج از موضوع این پژوهش است، خواننده محترم را به مطالعه این گزارش‌ها عودت می‌دهیم (مجلسی، زندگانی حضرت زهرا علیها السلام (ترجمه جلد ۴۳ بحار الانوار)، ۱۳۷۹، ص ۸۸-۹۷).

۳. ابن سعد، الطبقات الکبری، ۱۴۱۰ ق، ج ۸، ص ۲۲ و ج ۱، ص ۱۱۵.

۴. ذکر محمد بن عمر، ان ابابکر بن عبدالله بن ابی سبره حدثه عن یحیی ابن شبیل، عن ابی جعفر، قال: دخل العباس ... (طبری، تاریخ الأمم و الملوك، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۵۹۷).

۵. ابن شهر آشوب مازندرانی، مناقب آل ابی طالب، ۱۳۷۹ ق، ج ۱، ص ۱۷۳.

۶. کلینی، الکافی، ۱۴۲۹ ق، ج ۴، ص ۲۱۷.

بنابراین باتوجه به نقد و بررسی اسناد و گزارش های تجدیدبنای کعبه در ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ این نتیجه به دست می آید که این قول با توجه به ضعف مستندات آن نمی تواند درست باشد؛ ازاین رو به بررسی روایات و یافته های دیگر می پردازیم.

۲-۲. گزارش های مربوط به تجدیدبنای کعبه در سن بلوغ پیامبر و قبل از آن

گزارش های متعددی بیان کننده قبل از بلوغ یا هم زمانی با بلوغ رسول خدا ﷺ در زمان تجدیدبنای کعبه است. کلینی روایتی را از علی بن ابراهیم (۳۰۷ ق) به شکل مرسل نقل می کند که در آن تجدیدبنای کعبه، سی سال قبل از بعثت رسول خدا ﷺ گفته شده است.^۱ طبق این روایت از آنجاکه حضرت در چهل سالگی به پیامبری مبعوث شد، حضرت در این زمان ده ساله بوده است. البته این روایت به دلیل مرسله بودن به تنهایی نمی تواند حجت باشد.

قاضی نعمان (۳۶۳ ق) روایتی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) درباره تجدیدبنای کعبه بیان می کند که در آن آمده است: حضرت رسول اکرم ﷺ در آن زمان در سنین غلامی بوده است.^۲ با توجه به معنایی که بیشتر منابع لغوی برای غلام ذکر کرده اند، این واژه دلالت بر دوران نوجوانی می کند.^۳ افزون بر این در گزارش قاضی نعمان جملاتی در توصیف رسول خدا ﷺ در این سن آمده است که می تواند نظریه تجدیدبنای کعبه در سنین نوجوانی آن حضرت را تقویت کند.^۴ این روایت اگرچه مرسل است، چنین روایتی با اختلاف اندکی در الفاظ در

۱. همان.

۲. «وَعَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: أَوْحَى إِلَيَّ إِبْرَاهِيمُ أَنَّ ابْنَ لِي يَبْنِي فِي الْأَرْضِ أُعْبَدُ... ثُمَّ أَنَّهُدَمَ قَبْنَتَهُ قُرَيْشٌ وَرَسُولُ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ غُلَامٌ...» (ابن حیون، دعائم الإسلام، ۱۳۸۵ ق، ج ۱، ص ۲۹۳).

۳. مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ۱۳۶۸، ج ۷، ص ۲۶۰؛ طریحی، مجمع البحرین، ۱۳۷۵، ج ۶، ص ۱۲۷؛ فیومی، المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، ۱۴۱۴ ق، ج ۲، ص ۴۵۲.

۴. «أَنَّهُدَمَ قَبْنَتَهُ قُرَيْشٌ وَرَسُولُ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ غُلَامٌ وَقَدْ نَشَأَ عَلَى الظَّهَارَةِ وَأَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ وَكَانُوا يَدْعُونَهُ الْأَمِينُ» (ابن حیون، دعائم الإسلام، ۱۳۸۵ ق، ج ۱، ص ۲۹۳).

منابع اهل سنت نیز از امام علی علیه السلام نقل شده است؛ برای مثال بخش هایی از این روایت در کتاب های تاریخ طبری،^۱ البدایه و النهایه،^۲ تاریخ اسلام ذهبی^۳ و ... آمده است. بیهقی این روایت را به صورت مسند در کتاب دلائل النبوه تا امام علی علیه السلام ذکر کرده است.^۴ گزارش بیهقی به گزارش قاضی نعمان بسیار نزدیک است و فقط در گزارش وی سن حضرت در این دوره با لفظ «رجل شاب» توصیف شده است؛^۵ این مطلب با توجه به اینکه لفظ شاب به شخصی اطلاق می شود که در انتهای سنین نوجوانی می باشد^۶ با گزارش قاضی نعمان جمع شدنی است؛ در نتیجه این روایت با توجه به اینکه در منابع اهل سنت این گزارش به صورت مسند موجود است، می توان این نقل قول را مؤیدی قابل توجه و شاهی برای بازسازی کعبه در سن نوجوانی و بلوغ حضرت بیان کرد.

در منابع مختلف روایتی به نقل از ابن شهاب زهری (۱۲۴ ق) ذکر شده است که در آن تصریح می شود رسول خدا صلی الله علیه و آله در زمان تجدید بنای کعبه، تازه به سن بلوغ رسیده بود. در میان این منابع، توجه ابویوسف فسوی (م ۲۷۷ ق) به این گزارش دارای اهمیت است؛ چراکه او تنها این گزارش را به صورت مسند به نقل از ابن شهاب زهری درباره تجدید بنای کعبه آورده است^۷ و هیچ اشاره ای به نقل قول ابن اسحاق نکرده است.

۱. طبری، تاریخ الأمم و الملوك، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۵۱ - ۲۵۳.

۲. ابن کثیر دمشقی، البدایه و النهایه، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۲۲۴ - ۲۲۹ و ج ۵، ص ۱۵۲.

۳. ذهبی، تاریخ الاسلام، ۱۴۱۳ ق، ج ۱، ص ۷۵.

۴. «أخبرنا أبو نصر بن قتادة، قال: حدثنا أبو الحسن [محمد بن الحسن] السراج، قال: حدثنا أبو شعيب الحرّانی، قال: حدثنا داود ابن عمرو، قال: حدثنا أبو الأحوص: سلّم بن سلیم، عن سماک بن حرب، عن خالد بن عرعة، عن علی بن أبي طالب» (بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۵۶).

۵. «فبنته قریش و رسول الله، صلی الله علیه و آله و سلّم، یومئذ رجل شاب، فلما أرادوا أن یرفعوا الحجر الأسود» (بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۵۶).

۶. «غلم: أصل صحیح یدل علی حدّثة و هیج شهوة من ذلك الغلام و هو الطائر الشارب الذی ظهر شاربه و لعلّ الصحیح الشاب کما فی التهذیب» (مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ۱۳۶۸، ج ۷، ص ۲۵۹).

۷. فسوی، کتاب المعرفة و التاریخ، ۱۴۰۱ ق، ج ۳، ص ۲۵۲؛ بیهقی، دلائل النبوة و معرفة - أحوال صاحب الشریعة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۵۷.

عبدالرزاق صنعانی (۲۱۱ ق) در کتاب المصنف ضمن بیان گزارشی درباره تجدید بنای کعبه آورده است که رسول خدا ﷺ در این جریان به سن بلوغ رسیده بودند.^۱ این گزارش مؤید این مطلب است که منظور از واژه غلام، دوران بلوغ و نوجوانی حضرت بوده است؛ چراکه هر دو واژه - بلغ الحلم و غلام - برای نشان دادن سن رسول خدا ﷺ در این دوره - در متن گزارش - آمده است. گزارش صنعانی با متن روایتی که از زهری نقل شده است، شباهت زیادی دارد؛ به گونه ای که می توان گفت گزارش وی همان گزارش یا برگرفته از نقل قول ابن شهاب زهری است.

ازرقی در کتاب خویش ضمن نقل روایات بازسازی کعبه به دست قریش، چند گزارش آورده است که در آنها با تعبیر «غلام»، از رسول خدا ﷺ یاد شده است. وی گزارشی را به صورت مسند از ابن شهاب زهری نقل می کند که سن حضرت در این زمان در دوره بلوغ گفته شده است و در ادامه با لفظ غلام ذکر می کند.^۲ ازرقی همچنین در ادامه گزارش مسند دیگری از ابن ابی نجیح به نقل از پدرش درباره این جریان نقل می کند که در آن نیز رسول خدا ﷺ را با لفظ غلام توصیف می کند.^۳ وی گزارش دیگری درباره همین جریان به نقل از ابن خثیم بیان می کند که در آن نیز حضرت با همین لفظ توصیف شده است.^۴ با توجه به اینکه ازرقی به گزارش های دیگری که درباره سن رسول خدا ﷺ در زمان بازسازی کعبه ذکر شده است، هیچ اشاره ای نمی کند، می توان گفت نظر وی نیز درباره این جریان این بود که مرمت خانه خدا در دوران نوجوانی حضرت اتفاق افتاده است.

۱. صنعانی، المصنف، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۱۸.

۲. ازرقی، اخبار مکه، ۱۴۱۶ ق، ج ۱، ص ۱۵۸ - ۱۵۹.

۳. «حدثنی جدی... ابن ابی نجیح عن ابيه قال: جلس رجال من قریش فی المسجد الحرام فیهم حویطب بن عبد العزی و مخرمۃ بن نوفل فتذاکروا بنیان قریش الکعبۃ... و رسول اللہ یومئذ غلام لم ینزل علیہ الوحی» (ازرقی، اخبار مکه، ۱۴۱۶ ق، ج ۱، ص ۱۶).

۴. «حدثنی جدی... ابن خثیم قال: کان رسول اللہ ﷺ غلاما حیث هدمت الکعبۃ فکان ینقل الحجارة فوضع علی ظهره ازاره یتقی به فألخذه العباس فضمه الیه، قال رسول اللہ ﷺ: انی نهیت أن أتعرا» (ازرقی، اخبار مکه، ۱۴۱۶ ق، ج ۱، ص ۱۷).

در نهایت باتوجه به نقد و بررسی این دسته از روایات و شواهد موجود می‌توان گفت متن و سند آنها در برابر گزارش‌های مربوط به ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ به لحاظ اعتبار و حجت بودن، دارای اتقان بیشتری هستند.

۲-۳. گزارش مربوط به بازسازی کعبه در ۲۳ سالگی رسول الله ﷺ

علامه مجلسی (۱۱۱۰ ق) به نقل از برخی از عالمان بیان می‌کند که این جریان در ۲۳ سالگی رسول خدا ﷺ اتفاق افتاده است.^۱ در حاشیه این کتاب نیز آمده است که این مطلب به نقل از کتاب المنتقی فی مولود المصطفی تألیف سعیدالدین محمد بن مسعود کازرونی (۷۵۸ ق) ذکر شده است.^۲ باتوجه به اینکه علامه برای این مطلب سندی ذکر نمی‌کند، این گزارش را نمی‌توان پذیرفت و منبعی هم که برای این گزارش نقل شده است، باتوجه به فاصله زمانی آن با زمان وقوع گزارش و عدم وجود شاهد دیگر برای اثبات آن، کمکی به تأیید این گزارش نمی‌کند؛ در نتیجه این گزارش نیز پذیرفتنی نیست، مگر اینکه حمل بر بیان زمان تقریبی این واقعه شود.

۲-۴. گزارش‌های مربوط به بازسازی کعبه در ۲۵ سالگی رسول الله ﷺ

در روایات متعددی آمده است که بازسازی کعبه در ۲۵ سالگی رسول خدا ﷺ اتفاق افتاده است. در ادامه، این روایات و گزارش‌ها نقد و بررسی می‌شود.

یعقوبی (۲۸۴ ق) در کتاب خود آورده است که جریان مرمت کعبه به دلیل تخریب بر اثر سیل با مشارکت رسول خدا ﷺ در ۲۵ سالگی آن حضرت روی داده است.^۳ یعقوبی این

۱. مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۵، ص ۴۱۱.

۲. «المنتقی فی مولود المصطفی: الباب السابع فیما کان من سنة اثنتی عشرة الی سنة ثلاث و عشرين من مولده صلی الله علیه و آله» (مجلسی، بحار الانوار، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۵، ص ۴۱۱).

۳. در گزارش یعقوبی اینکه وی علت تعمیر خانه خدا را تخریب خانه به واسطه سیل می‌داندست و نه آتش‌سوزی، مسئله قابل توجهی است؛ چراکه برخی سعی کرده‌اند با تفصیل این دو جریان سخن ابن اسحاق را درباره تجدید بنای کعبه توجیه کنند که با دقت در سخن یعقوبی بطلان این نظر مشخص می‌شود؛ چراکه یعقوبی آتش‌سوزی خانه خدا را یک نقل قول ضعیف دانسته است (یعقوبی، تاریخ یعقوبی، بی‌تا، ج ۲، ص ۱۹).

مطلب را بدون ذکر سند بیان کرده است؛ اما با توجه به تقدم زمانی کتاب وی بر دیگر منابع تاریخی و جایگاه وی در بین دیگر مورخان، گزارش او را می توان مؤیدی برای این نظریه دانست. ابویوسف فسوی (م ۲۷۷ ق) در گزارشی به صورت مسند از محمد بن جبیر بن مطعم نقل می کند که جریان تجدید بنای خانه خدا در ۲۵ سالگی رسول خدا ﷺ بوده است.^۱ ابن ابی خثیمه (۲۷۹ ق) نیز همین گزارش را در کتاب التاريخ الكبير خود آورده است.^۲ سند گزارش وی از جبیر بن مطعم با سند فسوی یکی است.^۳ ابن ابی خثیمه نقل قول ابن اسحاق درباره تجدید بنای کعبه - در ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ - را نیز بدون ذکر سند و فقط با ذکر نام ابن اسحاق آورده است. بیهقی نیز همین گزارش را به صورت مسند تا زمان خویش نقل می کند^۴ و برخی منابع دیگر بدون ذکر سند همین گزارش را به نقل از جبیر بن مطعم نقل کرده اند.^۵ آنچه این گزارش را تضعیف می کند، نام عبدالعزیز بن ابی ثابت که در سلسله سند این گزارش ذکر شده است؛ چراکه این شخص را رجالیون اهل سنت تضعیف کرده اند.^۶

بیهقی (۴۵۸ ق) گزارشی را از عمر بن ابی بکر المولی نقل می کند که در آن گزارش وی بیان کرده است افراد زیادی برای وی نقل کرده اند ازدواج حضرت رسول اکرم ﷺ با حضرت خدیجه^۳ در ۲۵ سالگی ایشان و در زمانی بود که خانه خدا را قریش تجدید بنا کرد.^۷ این گزارش با توجه به اینکه عمر بن ابی بکر از سوی رجالیون ضعیف شمرده شده است،^۸ به لحاظ سندی مخدوش است.

۱. فسوی، کتاب المعرفة والتاریخ، ۱۴۰۱ق، ج ۳، ص ۲۵۱.

۲. ابن ابی خثیمه، التاريخ الكبير، ۱۴۲۴ق، ج ۱، ص ۱۵۲ - ۱۵۳.

۳. «اخبونا إبراهيم بن المنذر قال: نا عبد العزيز بن ابی ثابت حدثني عبد الله بن عثمان بن ابی سليمان النوفلي عن أبيه عن محمد بن جبیر بن مطعم».

۴. بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۷۸.

۵. ابن عبد البر، الاستيعاب في معرفة الأصحاب، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۳۵.

۶. ذهبی، تاریخ الاسلام ووفیات المشاهیر و الأعلام، ۱۴۱۳ق، ج ۱۳، ص ۲۹۰.

۷. بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۷۲.

۸. همان، هیثمی، علی بن ابی بکر، مجمع الزوائد ۱۴۱۴ق، ج ۹، صص ۲۱۹ ح ۱۵۲۵۲.

در گزارشی دیگر به صورت مسند از مجاهد نقل شده است که کعبه را قریش پانزده سال قبل از بعثت یعنی زمانی که رسول خدا ﷺ ۲۵ ساله بودند، بازسازی کرده‌اند. این گزارش را ابن عبدالبر (۴۶۳ ق) در کتاب التمهید لما فی الموطأ من المعانی والأسانید^۱ و بیهقی در کتاب دلائل النبوة^۲ به صورت مسند بیان کرده‌اند و براساس منابع رجالی اهل سنت، گزارش هیچ مشکلی ندارد.

ابن عبدالبر روایت محمد بن جبیر درباره تجدیدنای کعبه که در آن بیان شده است این امر ۲۵ سال بعد از عام الفیل رخ داد را می‌پسندد و از قول پنج سال قبل از بعثت با عبارت «قیل» تعبیر می‌کند و آن را ضعیف می‌داند.^۳

در نتیجه با توجه به مدارک و شواهدی که برای تجدیدنای کعبه در ۲۵ سالگی رسول خدا ﷺ، یعنی پانزده سال پیش از بعثت وجود دارد، این دیدگاه نیز از قول ابن اسحاق درباره تجدیدنای کعبه در ۳۵ سالگی رسول خدا ﷺ به دلیل استنادات بیشتر، از قوت بیشتری برخوردار است.

نتیجه

با توجه به تحلیل سندی و محتوایی روایات بازسازی کعبه توسط قریش که در این پژوهش صورت گرفت، رجحان این دیدگاه که بازسازی خانه خدا سال‌ها پیش از ۳۵ پنج سالگی رسول خدا ﷺ بوده است، روشن گردید. اما اینکه در چه سنی از عمر آن حضرت بوده است، باید گفت با توجه به دو دسته گزارش که بعضی تحقق این امر را در دوره نوجوانی حضرت و برخی دیگر در ۲۵ سالگی ایشان ذکر کرده‌اند و با توجه به شواهدی که برای هریک از این دو قول بیان شد، به یقین نمی‌توان یکی را رد و دیگری را اثبات کرد؛ چه بسا پژوهشی

۱. ابن عبدالبر، التمهید لما فی الموطأ من المعانی والأسانید، بی‌تا، ص ۳۱.

۲. بیهقی، دلائل النبوة، ۱۴۰۵ ق، ج ۲، ص ۶۳.

۳. ابن عبدالبر، الاستیعاب فی معرفة الأصحاب، ۱۴۱۲ ق، ج ۱، ص ۳۵.

ژرف در آینده با دسترسی به منابع بیشتر و تحقیقات جانبی بتواند یکی از این دو دیدگاه را تقویت یا اثبات کند.

از اینکه بازسازی خانه خدا در سال ۳۵ عام الفیل نباشد و در سنین نوجوانی یا جوانی رسول خدا ﷺ در ۲۵ سالگی حضرت اتفاق افتاده باشد، می‌توان نتیجه گرفت این رخداد پیش از تولد امام علی (ع) در خانه خدا بوده است؛ از این رو این فایده بر آن مترتب می‌شود که خانه خدا هنگامی که فاطمه بنت اسد، حضرت علی (ع) را در آن به دنیا آورد، خانه‌ای کامل، دارای درب و مسقف بوده است و کسی نمی‌تواند شبهه کند هنگامی که در کنار کعبه، درد زایمان فاطمه بنت اسد را فرا گرفت، چون خانه خدا درب نداشت یا دیوارش کامل نبود، وارد آن شد و حضرت را به دنیا آورد تا جنبه کرامت تولد امیرالمؤمنین (ع) در خانه خدا را زیر سوال ببرد.

در نتیجه با اثبات اینکه کعبه در ایام نوجوانی یا جوانی حضرت رسول بازسازی شده است، پذیرش گزارش‌هایی که بیان‌کننده شکافته شدن دیوار کعبه و ورود فاطمه بنت اسد به کعبه در هنگام تولد حضرت علی (ع) است و اینکه تا سه روز کسی موفق نشد به کعبه وارد شود نیز آسان است؛^۱ چرا که اگر بازسازی در ۳۵ سالگی رسول خدا (ع) و پنج سال بعد از تولد حضرت علی (ع) بوده باشد، همان طور که توضیح داده شد، کعبه افزون بر اینکه از زمان بازسازی آن در دوره قصی بن کلاب تا بازسازی نزدیک بعثت، هیچ‌گونه مرمتی نشده بود، در طول این ایام خسارات زیادی نیز دیده بود که منجر به از بین رفتن سقف و درب و بخشی از دیوارهای آن شده بود و با این وجود پذیرفتنی نبود که کسی بگوید دیوار کعبه برای مادر امیرمؤمنان (ع) شکافته شد و تا سه روز کسی نتوانست وارد کعبه شود.

۱. طوسی، امالی، ۱۴۰۴ق، ص ۷۰۷؛ ابن بابویه، امالی، ۱۳۷۶، ص ۱۳۲؛ صدوق، علل الشرائع، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۱۳۶؛ صدوق، معانی الأخبار، ۱۴۰۳ق، ص ۶۲؛ عمادالدین طبری، بشاره المصطفی لشيعة المرتضى، ۱۳۸۳ق، ص ۸.

کتابنامه

- ابن ابی خثیمه، ابوبکر احمد بن زهير (١٤٢٤ق). التاريخ الكبير. تحقيق: صلاح بن فتحى هلال. قاهره: الفاروق الحديثه للطباعة والنشر.
- ابن اثير، على بن محمد (١٣٧١). الكامل. ترجمه: ابوالقاسم حالت و عباس خليلی. تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی.
- ابن اسحاق، محمد (١٤١٠ق). سيرة ابن اسحاق. قم: دفتر مطالعات تاريخ و معارف اسلامي.
- ابن بابويه، محمد بن على (١٣٧٦). الأمالی. ج ٦. تهران: کتابچی.
- ابن بابويه، محمد بن على (١٣٨٥). علل الشرائع. قم: کتابفروشی داوری.
- ابن بابويه، محمد بن على (١٤٠٣ق). معانی الأخبار. قم: دفتر انتشارات اسلامي وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.
- ابن بابويه، محمد بن على (١٤١٣ق). من لايحضره الفقيه. مصحح: على اكبر غفاري. قم: دفتر انتشارات اسلامي وابسته به جامعه مدرسين حوزه علميه قم.
- ابن جوزی، ابوالفرج عبدالرحمن بن على بن محمد (١٤١٢ق). المنتظم في تاريخ الأمم والملوك. تحقيق: محمد عبدالقادر عطا و مصطفى عبدالقادر عطا. بيروت: دارالكتب العلمية.
- ابن حبان، محمد (١٣٩٦ق). المجروحين من المحدثين والضعفاء والمتروكين. تحقيق: محمد ابراهيم زايد. ج ١. حلب: دارالوعی.
- ابن حجر عسقلانی، احمد بن على [بی تا]. تهذيب التهذيب. بيروت: دارصادر.
- ابن حماد العقيلي المكي، ابوجعفر محمد بن عمر (١٤٠٤ق). الضعفاء الكبير. محقق/ مصحح: عبد المعطي أمين قلعجي. ج ١. بيروت: دارالمكتبة العلمية.
- ابن حيون، نعمان بن محمد مغربي (١٣٨٥ق). دعائم الإسلام. محقق/ مصحح: آصف فيضي. ج ٢. قم: مؤسسة آل البيت.
- ابن حيون، نعمان بن محمد مغربي (١٤٠٩ق)، شرح الأخبار في فضائل الأئمة الأطهار عليهم السلام. ج ١. قم، جامعه مدرسين.

ابن سعد، محمد (۱۳۷۴). الطبقات الكبرى. ترجمة محمود مهدوی دامغانی. تهران: فرهنگ و اندیشه.
ابن سعد، محمد (۱۴۱۰ق). الطبقات الكبرى. تحقيق: محمد عبدالقادر عطا. بيروت: دارالكتب العلمية.
ابن سيد الناس، ابوالفتح محمد [بی تا]. عیون الأثر فی فنون المغازی و الشمائل و السیر. تعليق: ابراهيم محمد رمضان. بيروت: دارالقلم.

ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی (۱۳۷۹ق). مناقب آل ابی طالب. قم: علامه.
ابن قایماز الذهبي، محمد بن أحمد [بی تا] المغنی فی الضعفاء. تحقيق: الدكتور نور الدين عتر، [بی جا]: [بی نا] المكتبة الشاملة.

ابن عبد البر، ابوعمر يوسف بن عبدالله (۱۴۱۲ق). الاستيعاب فی معرفة الأصحاب. تحقيق: علی محمد البجاوی. بيروت: دارالجيل.

ابن عبد البر، ابوعمر يوسف بن عبدالله [بی تا]. التمهيد لما فی الموطأ من المعانی والأسانید. [بی جا]: مكتبة ابن تیمية.

ابن كثير، ابوالفداء اسماعيل بن عمر دمشقي (۱۴۰۷ق). البداية و النهاية. بيروت: دارالفكر.
ابن هشام، عبد الملك [بی تا]. الحمیری المعافری، السيرة النبوية. تحقيق: مصطفى السقا و ابراهيم الأبياری و عبدالحفيظ شلي. بيروت: دارالمعرفة.

ازرقی، ابوالولید محمد بن عبدالله بن احمد (۱۴۱۶ق). اخبار مكة و ما جاء فيها من الآثار. بيروت: دارالاندلس.
امام، سيد جلال (۱۳۸۶). «كعبه و بررسی تاريخ بنای آن در قرآن». معرفت، ش ۱۱۴.

بيهقي، ابوبكر احمد بن الحسين (۱۴۰۵ق). دلائل النبوة و معرفة - أحوال صاحب الشريعة. تحقيق: عبدالمعطي قلعجي. بيروت: دارالكتب العلمية.

ذهبي، شمس الدين محمد بن احمد (۱۴۱۳ق). تاريخ الاسلام و وفیات المشاهير و الأعلام. تحقيق: عمر عبدالسلام تدمري. ج ۲. بيروت: دارالكتاب العربي.

ذهبي، محمد بن احمد بن عثمان (۱۴۲۲ق). سير اعلام النبلاء. بيروت: مؤسسة الرسالة.
شاکر، احمد؛ شاکر، محمود (۱۳۷۸ق). رجال تفسير الطبري جرحا و تعديلا من تحقيق «جامع البيان عن تاويل آی القرآن». جمع و ترتيب: محمد صبحی بن حسن حلاق. بيروت: دارابن حزم.

صنعانی، عبدالرزاق بن همام (۱۴۰۳ق). المصنف. تحقیق: حبیب الرحمن اعظمی. بیروت: المکتب الإسلامی. طبری، ابوجعفر محمد بن جریر (۱۳۸۷). تاریخ الأمم و الملوک. تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم. چ ۲. بیروت: دارالتراث.

طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرین. چ ۳. تهران: مکتبه المرتضویه. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۴ق). امالی. قم: دارالثقافه. عمادالدین طبری، محمد بن علی (۱۳۸۳ق). بشاره المصطفی لشيعه المرتضى. نجف: المکتبه الحیدریه. فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ق). مفاتیح الغیب. بیروت: داراحیاء التراث العربی. فسوی، یعقوب بن سفیان (۱۴۰۱ق). کتاب المعرفه والتاریخ. تحقیق: اکرم ضیاء العمری. چ ۲. بیروت: مؤسسه الرساله. فیومی، أحمد بن محمد (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير. چ ۲. قم: مؤسسه دارالهجرة. قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق). تفسیر قمی. چ ۳. قم: دارالکتاب. کردی مکی، محمد طاهر (۱۴۲۰ق). التاریخ القویم لمکة و بیت الله الکریم. بیروت: دارخضر. کردی مکی، محمد طاهر (۱۳۷۸). کعبه و مسجد الحرام در گذر تاریخ. ترجمه هادی انصاری. تهران: مشعر. کردی، محمد امین؛ صابری، حسین (۱۳۸۰). «آخرین توسعه و مرمت کعبه». مجله مقیات حج، ش ۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی. تحقیق: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی. چ ۴. تهران: دارالکتب الإسلامیه.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق). الکافی. قم: دارالحديث. مجلسی، محمد باقر (۱۳۷۹). زندگانی حضرت زهرا علیها السلام (ترجمه جلد ۴۳ بحار الأنوار). ترجمه روحانی. تهران: انتشارات مهام.

مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. جمعی از محققان. بیروت: دار احیاء التراث العربی. مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. هیثمی، علی بن ابی بکر (۱۴۱۴ق). مجمع الزوائد ومنبع الفوائد. تحقیق: حسام الدین القدسی. قاهره: مکتبه القدسی. یاقوت حموی، شهاب الدین عبدالله (۱۹۹۵)، معجم البلدان، بیروت: دار صادر، ط الثانية. یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب [بی تا]. تاریخ یعقوبی. بیروت: دارصادر.